

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

D. S. Zakirova

Farg'ona davlat universiteti katta o'qituvchisi

TALABALARDA MILLATLARARO MUNOSABAT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI

Annotatsiya: Mazkur maqolada millatlararo muloqot madaniyati tushunchasining mohiyati ochib berilgan, shuningdek falsafiy, ijtimoiy, psixolog-pedagogik, adabiyotlar tahlil qilingan va talabalarda millatlararo munosabat madaniyatini shakllantirishning ilmiy-narariy jihatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: talabalar, millatlararo totuvlik, millatlararo munosabatlar, muloqot, millatlararo muloqot madaniyati.

Sayyoramizdagi davlatlar asosan ikki turdan ko'p elatli va bir elatli davlatlardan tarkib topgan. Masalan, Rossiya Federatsiyasida yuzdan ortiq millatlar va elatlar yashaydi. Xitoy, Hindiston, AQSh, Kanada va boshqa davlatlarda ham ko'plab ijtimoiy etnik birliklarning vakillari yashaydi. O'zbekiston Respublikasi ham ko'p elatli davlatlar sirasiga kiradi.

Har bir etnik birlikni saqlab qolish, unga mansub odamlarning eng muhim maqsadi bo'lmog'i kerak"[2, 73-74]. Har bir millat yaratganning mo'jizasi bo'lib, o'z tili, dini, maslagi, qadriyatlari, an'alariga ega. Shu bois mazkur ma'naviy omillarning amal qilishi millatlararo totuvlikning muhim shartlaridan sanaladi. Davlatlar bu borada ko'pmillatli (polietnik) va bir millatli (manoetnik) tarkibga ega bo'lib, har biri o'ziga xosligi bilan bir-biridan farq qiladi. Har bir millatning umumiy manfaatlari bilan birga o'ziga xos qadriyatlari ham bor. Umumiy qadriyat va xususiy manfaatlar bir-biriga zid kelib qolishi yoki uyg'un bo'lishi mumkin. Bunda muayyan mamlakatdagi milliy siyosat muhim

ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston kabi polietnik mamlakatda turli millatlar manfaatlarini uyg'unlashtirish, ular orasida totuvlikni ta'minlash taraqqiyotning hal qiluvchi omillaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston xalqining etnik tarkibida tub aholi ustun mavqeni egallaydi. Shu bilan bir vaqtda, respublikamiz hududida o'z madaniyati va an'anasiga ega bo'lgan yuzdan ziyod millat vakillari yashab turibdi. O'rta Osiyoning tub xalqlari o'z tabiatida boshqa millatlarning vakillariga nisbatan kengfe'lliligi bilan ajralib turadi. Mamlakatimiz Konstitutsiyasining 18-moddasida "Barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, etiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'iy nazar, u qonun oldida tengdirlar", [1, 5] - deb belgilangani bejiz emas.

Millatlararo munosabatlar madaniyati inson hayotining doimiy yangilanib turadigan sohasidir. Buyuk ma'rifatparvarlarning millatlararo munosabatlarni uyg'unlashtirishdagi tarixiy misollari hozirgi kunda ushbu muammoni samarali o'rganish uchun imkoniyat yaratmoqda. Ko'plab xalqlarning hayoti va madaniyatini mukammal bilish millatlararo munosabatlarning mohiyatini chuqur o'rganish va tahlil qilish imkonini beradi. Ko'plab xalqlarning ma'naviy hayotining muhim xususiyatlarini bilishga asoslangan milliylik prinsipi pedagogika faniga jozibador kuch beradi. Ushbu tamoyil milliy cheklovlardan holi, ammo millatlararo o'zaro munosabatlar va uning madaniyatini rivojlantirishga qaratilgandir. Millatlararo munosabatlar madaniyati ilmiy adabiyotlarda turlicha belgilanadi.

S.N.Shermuhamedov, [3] millatlararo muloqot madaniyati uchun quyidagi ta'rifni taklif qiladi:

Millatlararo muloqot madaniyati — bu har bir millat manfaati uchun teng huquqli xalqaro tushunish tamoyillari asosida iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va ma'naviy hayot jarayonida millatlarning o'zaro bog'liq manfaatlarini ro'yobga chiqarishdir. Ushbu ta'rifga asoslanib, biz talabalar jamoasida millatlararo o'zaro munosabatlar madaniyatini aniqlashimiz mumkin.

Ushbu hodisa turli millat va millatlar talabalarining o'quv jarayonida o'zaro bog'liq bo'lgan manfaatlarini amalga oshirishda, shuningdek iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va ma'naviy hayot jarayonida har bir talabaning manfaati, butun oliy o'quv yurtining farovonligi uchun teng huquqli xalqaro tushunish tamoyillari asosida amalga oshiriladi.

Oliy o'quv yurtlari talabalarini o'rtasida millatlararo o'zaro munosabat madaniyatini shakllantirishga katta ta'sir ko'rsatuvchi pedagogik guruh ham shu qatorga aloqador bo'lishi kerak. Talabalar o'rtasida millatlararo o'zaro munosabat madaniyatini shakllantirish faqat oliy o'quv yurtlari va talabalar manfaati to'liq uyg'unlashganda va barcha millat va millat vakillari talabalarining manfaati o'quv jarayonida mutanosib bo'lgan taqdirdagina mumkin bo'ladi. Ilmiy asosning elementlari uning omillari, xususiyatlari va shartlari hisoblanadi. Talabalar o'rtasida millatlararo munosabat madaniyatini shakllantirishning asosiy omili pedagogdir. Ta'lim jarayonida, nazorat qilinadigan jarayon sifatida, talabalar o'rtasida millatlararo munosabat madaniyatini sifatli shakllantirish uchun sharoitlar yaratiladi.

Millatlararo munosabatlar madaniyatini shakllantirish muammosi murakkab va ko'p qirrali muammolardan biri hisoblanadi. Millatlararo munosabatlar muammosi chuqur tarixiy ildizlarga ega. Ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanishi, sinflar va davlatlarning paydo bo'lishi, millatlarning shakllanishi asta-sekin rivojlanib bordi. Ushbu jarayonlar turli omillar bilan izohlanadi: falsafiy, sotsiologik, pedagogik, ijtimoiy-psixologik va boshqalar. Shuningdek, millatlararo ta'sirlashuv va muloqot madaniyati, shaxslararo va millatlararo muloqot kabi tushunchalar chuqur tahlilni talab qiladigan jarayondir.

Rus tadqiqotchisi N.N.Gasanov ushbu tushunchalar to'g'risida etarli ma'lumotga ega emasligini ta'kidlaydi va buni oilaviy hayotida ushbu tushunchalarga duch kelmagani bilan izohlaydi. Siyosatshunoslik ensiklopedik lug'atiga va sotsiologiyaga oid ma'lumotnomalar lug'atida, ulardagi millatlararo aloqa tushunchasi bundan mustasno. Keyinchalik, millatlararo qarama-qarshilikning turli darajalari oshishi munosabati bilan ilmiy jamoalarda qilingan muhokamalar shuni ko'rsatmoqdaki, sobiq ittifoq parchalanib ketganidan so'ng MDH mamlakatlarida, jumladan O'zbekiston Respublikasida ham millatlararo munosabatlarning yangi tamoyillari asosida davlat rivojlanishida yangi bosqich boshlandi.

Madaniyat va ta'lim sohasida milliy siyosatni amalga oshirish quyidagi asosiy vazifalarni hal qilishni belgilab beradi:

- 1) xalqlar o'rtasidagi do'stlik va hamkorlik munosabatlarini, ma'naviy-axloqiy birlik va milliy totuvlik, madaniyat va millatlararo muloqot, vatanparvarlik tuyg'usi, O'zbekistonning tarixi va madaniyatini hurmat qilish, ko'pmillatli vatan bilan faxrlanish;
- 2) milliy ta'lim tizimini kelgusida rivojlantirish mamlakatdagi xalqlarning etnik o'ziga xosligini saqlash va rivojlantirish, yosh avlodga jahon va milliy qadriyatlar, madaniyatlarga hurmatni shakllantirish va O'zbekiston xalqlari madaniyati va an'analarini boyitishga intilish.

Yuqorida ko'rsatilgan vazifalarning bajarilishida mamlakatning aksariyat ijtimoiy guruhlarining ijtimoiy ongiga ijobiy ta'sir ko'rsatish orqali ko'pmillatli O'zbekiston madaniyati, san'ati va ta'limiga vatanparvarlik tuyg'ulari bilan hamohang tarzda hurmat hissini shakllantirish eng muhim omil sifatida e'tirof etiladi.

Turli dunyo madaniyatlari, sivilizatsiyalari va xalqlarining xilma-xilligi, tashqi ko'rinishi, tili, e'tiqodi va urf-odatlarini turlicha bo'lgan odamlar o'rtasidagi o'zaro tushunish va hamkorlik qilish kerakligi mazkur hujjatda hamda BMTning Inson huquqlari bo'yicha deklaratsiyalarida ham belgilab qo'yilgan.

O'zbekistonda ko'pmillatli jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun strategik manba sifatida ta'limning g'oyat muhim ahamiyati ko'pmillatli davlatning rivojlanishini ta'minlashning muhim omilidir. Unda madaniy va ma'rifiy makonning birligi O'zbekiston xalqlarining mintaqadagi barcha millat vakillarining o'z milliy qadriyatlarini hamda o'z madaniyatini saqlashi va rivojlantirishi uchun teng huquqlar kafolatlanishi, milliy madaniyatlarning, madaniy an'analar va xususiyatlarning himoya qilinishi va rivojlantirilishi, ta'limda etnik va boshqa kamsitishlarga yo'l qo'yilmasligini taqozo etadi.

Ko'plab ilmiy izlanishlar jamiyatdagi iqtisodiy o'zgarish va dunyodagi globallashtirish jarayoni bilan bog'liq holda olib borilgan. Bu muammoni hal qilish uchun nazariyotchilar va amaliyotchilarning lug'atidan bugungi kunda ko'p ham ishlatilavermaydigan baynalminallik kabi tushunchani e'tibordan chetda qoldirmaslik kerak. Talabalarning xalqaro ta'limi intensivligining pedagogik omillarini o'rgangan rus olimi O.I.Lesher, hammadan ko'proq hayot va kundalik hayotni xalqarolashtirish tendensiyasi mavjudligini aniqladi. Zamonaviy OTMlarda o'quv jarayoni ko'p millatli talabalar tarkibiga ega bo'lgan akademik sharoitida amalga oshiriladi, bu albatta OTMda yoshlar o'rtasida millatlararo munosabatlar madaniyatini shakllantirishga turtki beradi.

Galimova o'quvchilarni umuminsoniy va vatanparvarlik bilan tarbiyalashning pedagogik shartlariga ta'sir ko'rsatib, talabalarni xalqaro va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning mazmuni, usullari va vositalarini takomillashtirish va xalqaro o'zaro munosabat

madaniyatini shakllantirish orqali ushbu muammoni hal qilishda deformatsiyalar va nomutanosibliklarni bartaraf etishning aniq usullarini taklif etadi.

Millatlararo munosabatlar madaniyatini shakllantirishga zamonaviy yondashuv ta'lim tizimini yangilashning asosiy pozitsiyalariga asoslanishi kerak, ya'ni talabalar hayotini demokratlashtirish, OTMdagi munosabatlarni insonparvarlashtirish, oliy ta'limni gumanitarlashtirish, talabalarning o'quv va ilmiy-ishlab chiqarish faoliyatining noan'anaviy shakllari va usullarini izlash.

Oliy ta'limning zamonaviy amaliyoti yoshlarning vatanparvarlik va xalqaro ta'limni kuchaytirish, millatlararo o'zaro munosabat madaniyatini rivojlantirish zarurligini ko'rsatmoqda. OTM ta'limining mazmuni va shakllari va usullari ularni jamiyatdagi, davlatdagi o'zgarishlarga mos ravishda, xususan, O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining milliy o'ziga xosligini hisobga olgan holda yangilashni talab qiladi. Hozirgi kunda milliy o'ziga xoslik milliy nigilizm, boshqa millatdagi odamlarga dushmanlik yoki aksincha, o'z madaniyati va boshqa xalqlarning madaniyatiga befarqlik bilan kurashmoqda. Barcha darajadagi millatlararo muloqot mazmunli, birinchi navbatda, insonparvarlik maqsadlariga intilishini ta'minlash muhimdir. Talabalar o'rtasida millatlararo o'zaro munosabat madaniyatini shakllantirishga e'tibor qaratish tavsiya etiladi, chunki bu millatlararo munosabatlarning har qanday sohasining atributidir.

O'z tabiatiga ko'ra, millatlararo munosabatlar madaniyati — bu millatlararo munosabatlarning ijtimoiy-siyosiy, axloqiy mohiyatini aks ettiruvchi o'ziga xos shaklda jamiyat ma'naviy hayotining hodisasi sifatida qaraladi. Millatlararo munosabatlar madaniyati ustki tuzilmaning elementi bo'lib, xalqlar o'rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy va o'rnatilgan ma'naviy va siyosiy aloqalarning tabiati bilan belgilanadi.

Bu milliy psixologiyani hisobga olish va gumanizmning eng oddiy an'alariga rioya qilishni, shuningdek, zamonaviy millatlararo munosabatlar madaniyatiga umumbashariy qadriyatlar ustuvorligidan, insonning milliy, diniy va irqiy mansubligidan, tarixi, madaniyati, tillari, turli etnik guruhlarning urf-odatlaridan qat'i nazar, hurmatni rivojlantirish, Er yuzidagi barcha xalqlarga nisbatan bag'rikenglik tamoyiliga amal qilishni talab qiladi.

Millatlararo munosabatlar madaniyati o'zaro do'stona aloqa tushunchasini o'z ichiga oladi. Sotsiologik va ijtimoiy-psixologik izlanishlarda "aloqa" tushunchasi "o'zaro ta'sir", "munosabat bildirish", "muloqot" tushunchalariga yaqin tarzda ishlatiladi.

Muloqot insonning o'zaro munosabat shakllaridan biri bo'lib, unga ko'ra "jismoniy va ma'naviy bir-birlarini yaratadilar". Odamlar bir-birlariga tegmasdan va bir-birlariga ta'sir qilmasdan normal hayot kechira olmaydilar. Muloqot — bu bir vaqtning o'zida amalga oshiriladigan harakatlar, fikrlar, xatti-harakatlar, his-tuyg'ular, tajriba almashish, shuningdek insonning o'z qalbiga, xotiralariga, vijdoniga, orzulariga murojaat qilishidir.

U inson xatti-harakatlarini, uning boshqa odamlar bilan munosabatlarini tartibga solishni ta'minlaydi, his-tuyg'ular, xatti-harakatlar, yo'nalishlar, baholashlarni maqsadli tartibga solish uchun sharoit yaratadi. Gumanizmga asoslangan aloqa shakllari ijobiy insoniy fazilatlarining rivojlanishiga turtki beradi.

Muloqot — bu ijtimoiy voqelikni aks ettirish, odamlarda tarixiy xotirani shakllantirish, ularni insoniyat tomonidan yaratilgan ijtimoiy qadriyatlar bilan boyitish, shu jumladan fuqarolarni yaratish va kelishuv asosida birgalikdagi faoliyatda amalga oshirish, odamlar,

jamiyat a'zolari, alohida ijtimoiy guruhlar vakillarining shaxslararo o'zaro munosabatidir. Shuni ta'kidlash kerakki, muloqot insonning xulq-atvorini ijtimoiy belgilashda muhim omil hisoblanadi. Muloqot jarayonida shaxs har doim sherigiga ma'lum bir tarzda ta'sir ko'rsatishga intiladi va o'zi ikkinchisidan ta'sirlanadi. Shunday qilib, muloqot natijasida sub'ektlarning o'zaro ta'sirlashishi vujudga keladi. Bu muloqotning shaxslararo o'zaro munosabat sifatida o'ziga xos xususiyatidir, shuning uchun muloqot shakllari ijtimoiy faoliyatning o'ziga xos shakli sifatida ko'rib chiqilishi mumkin.

Muloqot ushbu jarayon sub'ektlarining mavjudligini anglatadi. Muloqot madaniyati insonga, uning millatidan qat'i nazar, uning fikriga, bag'rikengligiga, rahm-shafqatiga bo'lgan hurmatdir. Muloqot madaniyati bu mavhumlik emas, balki odamning yaqin va uzoq, qarindosh va begona, qarindosh va qardoshlarni hurmat qilishi va sevishi uchun o'ziga xos qobiliyatidir.

Ota-onamizni va qarindoshlarimizni, mintaqamizni, tariximizni, tilimizni, urf-odatlarimizni, do'stlarimizni, qo'shnilarimizni millatidan qat'i nazar, shunchaki bir kishini sevish, hurmat qilish va qadrlash darajasida yaxshi ko'rishga o'rganmagunimizcha, odamlarning o'zaro munosabati, insonparvarlik madaniyatiga erisha olmaymiz.

“Insonlar o'rtasidagi munosabatlarni ham, xalqaro miqyosdagi ham “insoniylashtirish” mumkin emas. U yoki bu xalqning tarixiga, madaniyatiga va yutuqlariga beparvolikning har qanday namoyon bo'lishi g'azab, ishonchsizlikni keltirib chiqaradi va ajralib ketishga olib keladi. Millatlararo munosabatlarda insonning xulq-atvori va xatti-harakatlarining muhim yo'nalishlari sifatida insonparvarlik, axloqiy qadriyatlarining ahamiyati, shaxsning o'z faoliyatidan axloqiy qoniqishining ajralmas hal qiluvchi omillari, hayotiy yo'nalishining umumiy yo'nalishi sifatida misli ko'rilmagan darajada o'sadi.

N.N.Gasanov[4] “millatlararo muloqot madaniyati” tushunchasini “millatlararo muloqot axloqi” tushunchasi bilan sinonim tarzida qabul qilishni taklif qiladi va “axloq” tushunchasini inson shaxsiga, umuminsoniy qadriyatlarga munosabat bilan belgilanishiga alohida e'tibor berilishi lozimligini ta'kidlaydi.

Millatlararo muloqot axloqi — turli millatdagi odamlar o'rtasidagi muloqot uslubi bo'lib, u har qanday sharoitda insoniy qadr-qimmat va hurmatning ustuvor ahamiyatga egaligidir. SHu ma'noda “millatlararo muloqot axloqi” tushunchasi internatsionalizm - baynalminallik tushunchasidan kelib chiqadi. Millatidan qat'i nazar, shaxsning ustuvorligini tan olish yuksak axloqiy fazilatlaridan biridir.

Uzoq yillar davomida biz har qanday darajadagi vatanparvarlik va internatsionalizm haqida chuqur o'ylab, ikkalasini ham birlashtirmoqchi edik. SHu bilan birga, bu tushunchalar nafaqat alohida, balki ko'p jihatdan qarama-qarshi bo'lib qolmasligi kerak, davlat va millat manfaatlarini birday himoya qilishi zarur. Shuni ta'kidlash kerakki, bu tushunchalar millatlararo o'zaro munosabatlar madaniyatini, xususan, oliy o'quv yurtlari talabalarida o'zaro totuvlik madaniyatini shakllantirish uchun birinchi darajali va o'zaro bog'liq holda olib borilishi kerak.

Ma'lumki, OTMlardagi yoshlarning kasbiy tayyorgarligi jarayoni shaxsning intensiv ijtimoiylashuvi bo'lib, bitiruvchilar keyinchalik ko'plab davlat va nodavlat tashkilotlarida faoliyat yuritadi, jamoalarda rahbarlar bo'ladi, ijtimoiy hayotda faol qatnashadi.

“Millatlararo hamkorlik madaniyati” tushunchasi xulq-atvor me'yorlarining barcha turlarini qamrab oladi. Baynalminal tarbiya esa ongli, prinsipial, amaliyotda umuminsoniy va milliy

qadriyatlar birligi, muayyan shaxsning shaxsiy huquq va erkinliklarining ta'minlanishini nazarda tutadi. Internatsionalizm va millatlararo hamkorlik madaniyatining shaxs va jamiyat tomonidan tan olinishi esa pirovard natijagaga – maqsadga erishganlik bilan belgilanadi.

“Millatlararo madaniyat” tushunchasida internatsionalizm tushunchasiga qaraganda millatga ko‘proq e’tibor qaratiladi, garchi prinsipial jihatdan har ikkala tushuncha ham shaxsning ustuvorligini nazarda tutsa, millatlararo totuvlik madaniyatining takomillashtirishirilganligi millatlararo hamkorlik madaniyati tushunchasi “internatsionalizm” tushunchasining takomillashib borganligini ko‘rsatadi deyish mumkin.

Millatlararo hamkorlik madaniyatini shakllantirish va talabalarni tarbiyalash muammolari turli millat vakillarining shaxslararo munosabatlarining o‘ziga xos jihatlari bilan bog‘liq holda, ko‘p yillar davomida mavhum tarzda o‘rganilgan. Bu, birinchi navbatda, o‘zining salbiy natijalarini va birinchi navbatda ona tilini bilmasligini ta‘minlaydigan global xalqarolashtirish bayrog‘i ostida taqdim etilgan. Chunki til nafaqat etnik madaniyatning asosiy tarkibiy qismi, balki xalqlarning mentaliteti va xarakterini ifodalovchi ma‘naviy qadriyatlarning himoyachisi va o‘rni sifatida millatlararo o‘zaro ta‘sirning madaniyati hamdir.

O‘zbekiston Respublikasida millatchilik yo‘nalishining muhim ijtimoiy qatlamlari mavjud emas va fuqarolik hamda millatlararo qarama-qarshiliklar uchun ijtimoiy asos yo‘q, ammo umumiy ijtimoiy beqarorlik millatlararo keskinlikni rag‘batlantiradi va ijtimoiy-millatlararo barqarorlik uchun tezkorlik talab qiladi. Bunday sharoitda millatlararo hamkorlik madaniyatini, shuningdek, vatanparvarlik va internatsionalizmni kompleks ijtimoiy va psixologik-pedagogik hodisa sifatida tarbiyalash muammosini yangilash ko‘p jihatdan yoshlarni tarbiyalashga bevosita ta‘sir ko‘rsatadigan keyingi ijtimoiy o‘zgarishlarning xususiyatini belgilaydi.

Xalqlarning milliy o‘zligini anglash, mintaqaviy o‘ziga xoslik, yangi ustuvorliklarning paydo bo‘lishi (madaniy, etnopsixologik, milliy va boshqalar) bilan bog‘liq ijtimoiy o‘zgarishlarning pedagogik talqini an‘anaviy pedagogik oliy maktab talabalarida millatlararo o‘zaro munosabatlar, internatsionalizm va vatanparvarlik madaniyatini tarbiyalashning muhim muammolarini keltirib chiqaradi.

Tadqiqot muammolari bo‘yicha falsafiy, ijtimoiy, psixolog-pedagogik, adabiyotni o‘rganish millatlararo hamkorlik, vatanparvarlik, internatsionalizm madaniyatini tarbiyalash masalalari ko‘plab taniqli o‘qituvchilar va ijtimoiy olimlarning ijodiy izlanishlari markazida ekanligini ko‘rsatadi. Falsafiy, pedagogik va psixologik adabiyotlarda millatlararo hamkorlik, vatanparvarlik va xalqaro ta‘lim madaniyatini shakllantirish muammolari ilmiy tadqiqotlar darajasida, maktab va oliy ta‘lim tizimini ilmiy-metodik ta‘minlash sohasida keng qamrovli rivojlanishga erishgan.

Kontent jihatidan ular muhim yangilanishlar va yangi yondashuvlarga muhtoj bo‘lsa-da, millatlararo muloqot madaniyatini tarbiyalash metodikasi zamonaviy tadqiqotlar va amaliyotda moslashish va ulardan foydalanishni talab qiladi. O‘z vaqtida millatlararo munosabatlar, milliy siyosat, yoshlarni baynalminal ruhda tarbiyalash muammolarini o‘rganishga katta e’tibor qaratilgan. O‘tgan asrning boshlarida yashagan rus ziyolilari N.K.Krupskaya, A.V.Lunacharskiy, A.S.Makarenko, V.A.Suxomlinskiy; sotsiologlar va faylasuflar A.P.Bueva, O.G.Drobnitskiy, S.N.Ikonnikova, I.S.Kon, O.P.Selkova va boshqalar milliy madaniyat va tilni o‘rganish jarayonida milliy maktablarda vatanparvarlik ta‘limining muammolarini o‘rganishgan. Ularning tadqiqotlari va qarashlari asosida

O'zbekistonda ham qariyb 70 yilga yaqin vaqt oralig'ida soha bo'yicha izlanishlar olib borilgan, natijalar tadbiq etilgan.

Har qanday oliy o'quv yurtida talabalarning ko'p millatli tarkibi, yoshlarning katta qismi milliy ongining past darajasi, OTMning o'ziga xos xususiyatlariga (gumanitar, texnik, tibbiy) qarab ishlarning mazmuni, shakllari va usullarini o'zgartirish zarurati sezilmoqda, shuning uchun bu muammo darhol hal qilishni talab qiladi. OTM dasturlarida millatlararo hamkorlik, vatanparvarlik va xalqaro ta'lim madaniyatini tarbiyalash masalalari deyarli ishlab chiqilmagan.

Hozirgi kunda oliy ta'lim jarayonida millatlararo madaniyatni shakllantirish jarayoniga, talabalarda millatlararo totuvlik madaniyatini takomillashtirish yangicha e'tibor talab etilmoqda.

Tarixdan ma'lumki, milliy rivojlanish muammolari keskinlashganda, har qanday milliy haddan tashqari qarshilikka yoshlar, ayniqsa talabalar qarshilik ko'rsatadi. Bu talabalarning tarixda millatlararo inqirozlardagi ishtiroki, ijtimoiy sohaga e'tiborsizligi kabi tomonlari qanday sabablar bilan yuzaga kelishini aniqlash jarayonidagi tadqiqotlarda ma'lum bo'lgan. Shuning uchun talabalarda millatlararo munosabatlar madaniyatini shakllantirishga yetarlicha e'tibor berish kerak.

OTM ta'limining o'quv jarayoni asosan talabalarni kasbiy bilimlar va ko'nikmalar bilan ta'minlashga qaratilgan. Bugungi kunda ustuvor mavqe — bu o'qitish, talabalar intellektini rivojlantirish, axloqiy fazilatlar, ma'naviy qadriyatlar va insoniy munosabatlar madaniyatini tashkil etadigan o'quv fanlarining ta'lim imkoniyatlarini to'liq ishlatishdir. Tarbiyaviy ishlar ko'p hollarda oddiy tadbirlar majmuasi bo'lib qoladi.

Ushbu muammolar esa ko'p millatli OTMning o'quv jarayonida eng dolzarb hisoblanishi, ko'p millatli guruhlarda alohida e'tibor qaratilishi, turli millat vakillari turli darajadagi millatlararo munosabatlar, shuningdek, millatlararo o'zaro munosabat madaniyatini yaratish jarayonida faol qatnashishi kerak.

So'nggi paytlarda ushbu masalani falsafiy, sotsiologik, pedagogik va psixologik adabiyotlarda yoritish tendensiyasi paydo bo'ldi, ammo shunga qaramay, millatlararo munosabatlar madaniyatini rivojlantirishning nazariy va amaliy muammolari dolzarbligicha qolmoqda.

Mavjud tadqiqotlar har doim ham o'quv yillari davomida talabaning intellektual, ma'naviy, axloqiy, jismoniy rivojlanib borishini hisobga olmaydi, shuning uchun tarbiyaviy ishning vositalari, shakllari, usullarini shaxs o'zgaruvchan rivojlanib borishi bilan mintaqaning tarixi, urf-odatlarini, madaniyati bilan bog'liq milliy xususiyatlarini hisobga olgan holda o'zgartirish zarur.

Millatlararo munosabatlar va millatlararo muloqot madaniyatiga yondashuv xalqlarning milliy o'zini o'zi anglashi, maktab va OTM siyosatining tubdan o'zgarishi, oliy ta'limning mazmuni va texnologiyalarini modernizatsiya qilishning zamonaviy sharoitlarida etarlicha rivojlantirilishni talab etadi. Ko'pincha sinovdan o'tgan yuqori samarali ta'lim ta'siri yangi sharoitlarga o'tishda kutilgan natijalarni bermaydi. Millatlararo o'zaro munosabat madaniyatini shakllantirish muammosi turli fanlar mutaxassisleri: faylasuflar, sotsiologlar, siyosatshunoslar, tarixchilar, etnograflar, madaniyatshunoslar, o'qituvchilar, psixologlar va boshqalar tomonidan ko'rib chiqilgan va hal qilinmoqda. SHunga qaramay, yoshlar orasida

millatlararo munosabatlar madaniyatini shakllantirish yaxlitligining yangi konsepsiyasiga ehtiyoj mavjud.

Pedagogik fan va amaliyotda insonning ma'naviy olamiga va millatlararo aloqa sohasidagi amaliy faoliyatiga kompleks ta'sir etarlicha o'rganilmagan. Jamiyat rivojlanishining iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy sohalarida ro'y beradigan hodisalar muqarrar ravishda odamlar ongida o'zgarishlarga olib keladi. OTM ta'limi tizimida insonda uning yuksak tuyg'ularini uyg'otish, bag'rikenglik, tinchlik, mas'uliyatlilik, vatanparvarlik tuyg'ularini vatan tarixi, boshqa millatlar madaniyati bilan tanishtirish orqali rivojlantirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.: O'zbekiston, 2014. –B.5.
2. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.: 1997. – B. 73-74.
3. <https://www.dissercat.com/content/osobennosti-rascheta-i-proektirovaniya-bolshikh-mostov-v-seismoopasnykh-raionakh>
4. nterethnic Relations In The Power Orbit Of The Former Ussr: History Of The Issue/
<https://ideas.repec.org/a/dgs/journal/y2018id420.html>
5. Abdulazizova, N. A., & Zakirova, D. S. (2016). VALUE OF DISTANCE LEARNING IN CONTINUING EDUCATION. *Ученый XXI века*, (12), 42-45.
6. Begmurzayevich, D. B. (2022). BO 'LAJAK BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QITUVCHILARIDA REFLEKSIV MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI. *INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL*, 3(6), 154-160.
7. Begmurzayevich, D. B. (2022). O 'QUVCHILARNI INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI. *Ijodkor o 'qituvchi*, 2(20), 52-59.
8. Ibragimovna, T. I. (2021). LEGAL AND REGULATORY FUNDAMENTALS OF REFORM OF PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UZBEKISTAN.
9. Mukhammedovna, U. N., & Oyturaxonovna, I. S. (2019). IMPROVING SOCIAL ACTIVITY OF YOUTH IN UZBEKISTAN AS THE DEMOCRACY AND DEVELOPMENT OF LEGAL SOCIETY. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(12).
10. Saidkulovich, S. B. (2020). THE INFLUENCE OF PHYSICAL CULTURE FOR THE HARMONIOUS DEVELOPMENT OF PERSONALITY AND STRENGTHENING THE HEALTH OF PUPILS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 8(2).
11. Siddikov, B. S. (2020). The importance of sports and recreation activities for a harmoniously developed generation. In *Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества* (pp. 107-111).
12. Siddikov, B., & Djalalov, B. (2020, December). MODERNIZATION OF EDUCATION-THE FUTURE INNOVATIVE COMPETENCE OF TEACHERS AS A MAIN FACTOR OF FORMATION. In *Конференции*.

13. Siddiqov, B. S., & G'aniyevich, Q. M. (2022). BO 'LAJAK O 'QITUVCHILARDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASH KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISH. *INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL*, 3(6), 173-180.
14. Siddiqov, B. S., & Mexmonaliyev, S. N. (2022). PEDAGOGIK AMALIYOTNING BO 'LAJAK O 'QITUVCHINING KASBIY TAYYORGARLIK FAOLIYATIDA TUTGAN O 'RNI. *Academic research in educational sciences*, 3(1), 10-16.
15. Tuychieva, I. (2015). The concept of pedagogical innovation in modern education. *The Advanced Science Journal*, 87-90.
16. Tuychiyeva, I. I. (2017). Philosophy, Philology and Arts. *www. auris-verlag. de*.
17. Tuychiyeva, I. I. (2017). Question of Using Linguo-cultural Material for Learning Native Tongue in Professional Colleges. *Eastern European Scientific Journal*, (4), 84-88.
18. Абдулазизова, Н. А., & Закирова, Д. С. (2016). МАСОФАЛИ ЎҚИТИШНИНГ УЗЛИКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДАГИ АХАМИЯТИ. *Ученый XXI века*, 42.
19. Ахмедов, Б. А. (2020). Сиддиков Бахтиёр Саидкулович, Джалалов Бахромжон Бегмурзаевич МОДЕРНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ-ОСНОВНОЙ ФАКТОР В ФОРМИРОВАНИИ ИННОВАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ. *Academy*, 9, 60.
20. Ахмедов, Б. А., Сиддиков, Б. С., & Джалалов, Б. Б. (2020). МОДЕРНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ-ОСНОВНОЙ ФАКТОР В ФОРМИРОВАНИИ ИННОВАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ. *Academy*, (9 (60)), 20-22.
21. Джалалов Б.Б. (2016). МЕСТО И РОЛЬ ВОЗДЕЙСТВИЯ ВОСПИТАНИЯ В ПОВЫШЕНИИ ОБЩЕСТВЕННОЙ АКТИВНОСТИ УЧАЩИХСЯ. *Ученый XXI века*, (5-1 (18)), 38-41.
22. Джалалов, Б. Б. (2018). РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF MODERN SCIENCE AND EDUCATION* (pp. 53-55).
23. Джалалов, Б. Б. (2019). ВАЖНЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ. In *EUROPEAN RESEARCH: INNOVATION IN SCIENCE, EDUCATION AND TECHNOLOGY* (pp. 43-44).
24. Джалалов, Б. Б. (2022). BO 'LAJAK O 'QITUVCHILARNING INNOVATSION KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHDA SMART-TA'LIMNING IMKONIYATLARI. *УЧИТЕЛЬ*, 3(4).
25. Джалалов, Б. Б., Хатамов, Х. А., & Насайдинова, Ф. У. (2016). Преимущества коллективного обучения. *Ученый XXI века*, 40.
26. Закирова, Д. С. (2020). Развитие культуры межнационального согласия у студентов. *European science*, (4 (53)), 58-60.

27. Сиддиков, Б. (2014). УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ КОМПЛЕКСЫ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ. *Актуальные проблемы современной науки*, (5), 71-74.
28. Сиддиков, Б. С., & Джалалов, Б. Б. (2016). ЗАДАЧИ РАЗВИТИЯ АКТИВНОСТИ МОЛОДЁЖИ С ПОМОЩЬЮ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТРЕНИНГОВ. *Ученый XXI века*, (6-2).
29. Сиддиков, Б., & Абдуллаев, Э. (2021). Talabalarda kreativlik sifatlarini rivojlantirish. *Общество и инновации*, 2(10/S), 353-360.
30. Туйчиева И.И., & Ганиева Г.В. (2016). ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПОВ ПЛАНИРОВАНИЯ РАБОТЫ ПО РАЗВИТИЮ РЕЧИ. *Ученый XXI века*, (11 (24)), 48-53.